

V malebné krajině Švábských Alp, ukryt v hlubokých lesích, stál zámek Grafeneck. Dobročinná nadace ze Stuttgartu proměnila ve dvacátých letech toto staré šlechtické sídlo v sanatorium pro nervově choré.

Měsíc po úspěšném pokusu v brandenburské věznici, dne 17. října 1939, přijela do zámku komise nacistických lékařů a šéf akce „T 4“. Jménem třetí říše bylo sanatorium zabaveno, pacienti vystěhováni a v idylickém zámku se ubytoval početný personál „dobročinné nadace pro ústavní péči“, aby začal uskutečňovat zákon „na ochranu dědičného zdraví německého lidu“. Prvním činem nového osazenstva bylo soustředit nevléčitelně nemocné pacienty, o nichž se dověděli z dotazníkové akce, do „ústavů pro dědičnou a rasovou péči“.

V Grafenecku začalo být rušno. Místo přepychových limuzín přijížděly sem teď nákladní automobily se stavebním materiálem. Návrštevysokých nacistických hodnostářů vystřídali technici, zedníci, instalatéri a montéři. Ve vzdálenosti asi 300 metrů od zámku začaly rychle vyrůstat záhadné stavby ohrazené vysokým neprůhledným plotem. Brzy zde byl postaven dřevěný barák asi pro 100 pacientů, v němž měli lékaři pro uklidnění pacientů předstírat zdravotní prohlídky. Sousední zděná budova měla několik místností: První byla zařízena jako přívětivá čekárna pro 50 pacientů, místnost vedle ní byla přibližně stejně veliká, neprodyšně uzavíratelná a zařízená jako hromadná sprchovací lázeň. Konečně tu byla třetí, poměrně malá místnost, označená nápisem „pokoj lékaře“. Z této místnosti bylo možno speciálním ventilem vpouštět do sousedních sprch kysličník uhelnatý. Skleněným okénkem pozoroval odtud lékař, co se děje ve sprchovém prostoru. V další budově bylo krematorium s pecemi vytápěnými olejem.

Celý prostor kolem zámku střežily hlídky. Přístupové i lesní cesty byly uzavřeny závorami; výstražné tabulky s nápisy: „Pozor, nebezpečí nákazy!“ měly odradit zvědavce i náhodné návštěvníky.

Tak bylo sanatorium dobročinné nadace v Grafenecku přeměněno v ústav smrti. Po jeho vzoru byl upravován zámek Hartheim

u Lince nad Dunajem, sanatorium v Bernburgu, ozdravovna Sonnenstein u Pirny, Hadamar a další. Aby bylo přemísťování pacientů nařizované z Berlína co nejvíce utajeno, byly některé transporty posílány přechodně do takzvaných meziústavů. Pacienti židovského původu byli zpočátku z těchto akcí vyloučeni. Podle prohlášení Bouhlera „tehdejší státní vedení židům tohoto dobrodiní nedopřávalo, eutanázie byla určena jen pro německé soukmenovce“.

Jak se tato „zdravotnická“ opatření praktikovala, vyšlo najevo až po válce z výpovědí svědků. Bývalý vedoucí technického oddělení „dobročinné nadace pro ústavní péči“ Herbert Kalisch (Mannheim-Schöna, Königsberger Allee 116) o tom vypravoval:²

„Bylo to v létě, v době, kdy zralý jahody. Patřil jsem k personálu doprovázejícímu transport nemocných. Obvykle jsme nosili civilní oděv, ale před odjezdem mi nařídili, abych si oblékl bílý lékařský plášť, aby mě nemocní pokládali za lékaře. Pacientům řekli, že budou přeloženi do jiného ústavu, neřekli jim ovšem kam. Autobus projel Brandenburkem a zamířil ke staré nepoužívané trestnici přestavěné zčásti na krematorium. Během jízdy jsme měli dbát o to, aby bílé záclonky v oknech autobusu zůstaly staženy. Cestou z Berlína jsme zastavili ve Wesperu, kde dostal každý pacient malý proutěný košíček s jahodami. V Brandenburku jsme pacienty předali, ale jeli jsme s nimi až dovnitř a zůstali přitom až do konce. Strážní SS-maní nám řekli: ‚Můžete se na to také jednou podívat.‘

Nemocní byli roztříděni na dvě skupiny: muži a ženy. Namluvili jim, že před přeložením do jiné budovy se budou koupat a dezinfikovat. Museli se svléci do naha, pak otevřít ústa a automatické čtyřčíselné razítko jim vyrazilo na prsa číslo. Podle tohoto razítka rozeznával personál, kdo má v ústech zlaté protézy. Aby nemocné neznepokojili, lékaři je povrchně prohlédli. Potom vešli do koupelny. Když byl stanovený počet uvnitř, byly dveře uzavřeny. Na

---

2 Svědecká výpověď v procesu „Grafeneck“ r. 1949 v Tübingenu.

stropě koupelny bylo v podobě sprch namontováno zařízení, kterým se vpouštěl do místnosti plyn. Myslím, že jich bylo v místnosti najednou asi 50. Byla mezi nimi i mladá děvčata, a mezi sebou jsme si říkali: 'Jaká je to pro nás ostuda!' Místnost měla jen jedny dveře a vizírkou bylo možno pozorovat, co se děje v komoře. Za 15 až 20 minut byl plyn z místnosti vypuštěn, když si předtím ověřili, že u všech nastala smrt. Podle čísel vytištěných na prsou zjišťovali osoby se zlatými protézami v ústech. Zlaté zuby byly mrtvým z úst vytrhány.“

Jiní svědkové vypověděli do protokolů, že všichni pacienti byli schopni chůze a šli většinou dobrovolně, ba i radostně do komor smrti, protože jim slíbili, že potom budou moci ležet v čerstvě převlečeném lůžku.

Po této za lékařské asistence provedené exekuci byly rozesílány pozůstalým soustrastné úřední dopisy. V každém ústavě eutanázie bylo zvláštní oddělení dopisů pro útěchu, které podávalo pozůstalým korektní zprávu o úmrtí pacienta, přičemž bylo ponecháno pisatelům organizace „T 4“ na vůli, aby si příčinu úmrtí libovolně vymyslili. Tak se stávalo, že ošetřovanec náhle zemřel „na následky akutního zánětu slepého střeva“, ačkoli jeho příbuzní věděli, že mu slepé střevo bylo už před lety vyoperováno. Jeden z osvědčených vzorů dopisů, jaké používali v Grafenecku:

„Vážení...“

K našemu hlubokému žalu Vám sdělujeme, že Váš..., který musel být z příkazu ministerstva přeložen do péče zdejšího ústavu, zemřel nečekaně dne... na... Při jeho těžké nevyлčitelné nemoci byla pro něho smrt vysvobozením. Z nařízení místních policejních orgánů musel být zesnulý v důsledku epidemicko – zdravotních a policejních opatření ihned zpopelněn. Prosíme Vás, abyste nám sdělili, zda máme zařídit, aby urna s pozůstatky po zesnulém byla poslána na hřbitov, který si přejete. Šatstvo zemřelého, které už nemělo valné ceny, protože dezinfekcí velmi utrpělo, bylo předáno národně socialistické charitativní organizaci.“

Jak prolhané byly poznámky o nevléčitelných chorobách, dokazují dotazníky, které byly při procesu o eutanázii v roce 1946 předloženy soudu. Na dotaznících, které jsou označeny „+“, tedy u nemocných, nad kterými byl vyřčen ortel smrti, jsou i tyto poznámky: „Pilný pracovník.“ – „Duševně čilý.“ – „Dostává občas dovolenou.“ – „Dobře reaguje.“ – „Může být případně propuštěn.“ Ani pochvalné poznámky, jako „zdatný v krejčovně“ nebo „dobrá kuchařka“, neochránily nemocné před jedovatými sprchami.

Pravda o eutanázii brzy pronikla do rodin postižených a z církevních kruhů se začaly ozývat protesty. Evangelický pastor Braune v podání na ministerstvo vnitra z července 1940 uváděl konkrétní případ usmrcení bývalého vedoucího energetické centrály v Bad-Kreuznachu Heimera, kterého svěřila jeho rodina do léčení zdravotnímu ústavu v Bedburg-Hau, protože trpěl častými záchvaty deprese. V pastorově sdělení bylo uvedeno: „Ještě před vánocemi navštívil Heimera jeho syn. Otec byl duševně zcela čilý, trpěl jenom depresemi. Začátkem března jej přeložili do Grafenecku, aniž o tom uvědomili rodinu. Když se jeho příbuzní v Grafenecku ptali, nedostali vůbec odpověď. Asi po čtyřech týdnech přišel dopis, že nemocný zemřel v důsledku poruchy krevního oběhu a jeho mrtvola musela být ihned zpopelněna.“

Usmrcování židovských pacientů v „T 4“ až do června 1940 odmítali. Ale koncem měsíce došlo k obratu. Židovské pacienty z celého Německa soustředili do „léčebného ústavu“ Buch u Berlína a odtamtud je odváželi do Brandenburku, kde je usmrcovali plynem. Ale při této akci všechny židovské pacienty nepodchytili. Ministr Frick vydal proto 19. prosince 1940 nařízení, v němž ukládal přísné prověření všech pacientů a oddělení pacientů židovských od árijských a všem novým židovským pacientům byl určen léčebný ústav Berndorf-Sayn v okrese Koblenz. Odtamtud byli postupně převáženi a usmrcováni v ústavech eutanázie.

Protesty z církevních kruhů sílily. Řada biskupů protestovala písemně i z kazatelny a nedali se zastrašit ani hrozbami gestapa. Byli

to zejména evangelický biskup Wurm, vatislavský arcibiskup kardinál Bertram, kardinál Faulhaber a další. V limburském církevním časopise „Hirt“ (Pastýř) byl uveřejněn v srpnu 1940 článek, v němž se mimo jiné uvádělo:

„Několikrát týdně přivázejí velké omnibusy oběti do Hadamaru. Školní děti z okolí znají tyto vozy a říkají: ‚Zase přijíždí vražedná bedna.‘ Brzy po příjezdu autobusů pozorují hadamarští občané vystupovat z komína kouř. Jsou deprimováni a musí neustále myslet na nešťastníky, kdykoli k nim vítr zažene odporně zapáchající kouř. Děti si místo nadávek hrozí: ‚Nebudeš-li dost chytrý, půjdeš na pekáč do Hadamaru.‘ Ti, kteří se nechtějí ženit nebo nemají k tomu příležitost, říkají: ‚Oženit se? Nikdy! Přivést na svět děti, které potom spálí v peci?‘“

Největší pozornost vzbudila řeč kardinála Galena, který proti eutanázii brojil z kazatelny. Protesty se podávaly, jen pokud eutanázie ohrožovala německé občany. Jakmile byla později přenesena a rozšířena na jiné kategorie, zejména na židovské obyvatelstvo, nezval se už nikdo ani z církevních kruhů.

K zastavení eutanázie došlo na přímý zásah Hitlera, kterého k tomu přiměla, jak vyprávěl dr. Fritz Mennecke, ředitel léčebného ústavu v Eichbergu a jeden z hlavních posudkových lékařů, tato příhoda: V době, kdy byla eutanázie v proudu, musel jednou Hitlerův vlak stát delší dobu v Hofu u Norimberka, protože právě byli do vlaku nakládáni duševně choří. Lidé, kteří surovému zacházení s pacienty na nádraží přihlíželi, byli tak rozhořeni, že hlasitě spílali „führerovi“. Nedlouho po této příhodě, na podzim 1941, nařídil Bouhler z příkazu Hitlera eutanázii zastavit. Ale v ústavech eutanázie se v „lčění“ pokračovalo. Usmrcování z milosti bylo zastaveno jen pro německé soukmenovce, ale vyhledávání „nevléčitelně chorých“ bylo rozšířeno na koncentrační tábory. Jeden z vedoucích centrály „T 4“ Viktor Brack před soudním tribunálem v Norimberku prohlásil: „V létě 1940 se mně svěřil Bouhler s tím, že Himmler má v úmyslu dát lékařsky vyšetřit těžce nemocné v koncentračních

táborech, a to nejen po stránce tělesné, ale také z hlediska duševně psychického. Zároveň vyslovil obavu, zda bude možno pro tuto práci zajistit dostatek schopných lékařů. V KdF jsme vybrali zkušené psychiatry a sestavili z nich komise.“

System státem organizovaného vraždění se rozšiřoval. Byl ještě čas zločin zastavit, kdyby ti, na kterých nejvíce záleželo, odmítli pomoc. Lékaři. Žádný z nich nebyl nucen proti své vůli asistovat u těchto státem nařízených poprav. Kdo opravdu nechtěl – a byli i takoví –, mohl bez potíží odmítnout. Byl zavázán k mlčenlivosti, musel počítat s tím, že bude svými bezohlednějšími kolegy označen za slabocha, a musil se rozloučit i s vyhlídkou na kariéru.

Většina z těch lékařů, kteří horovali pro eutanázii, byli lidé mladší, infikovaní nacistickým rasovým učením, pohrdající humanismem a ženoucí se za rychlou kariérou.

Novou akci označili v KdF šifrou „I4 f I3“ a začali školit první „létající psychiatrické komise“, které měly jezdit po koncentračních táborech, studovat fyzický i psychický život vězňů, závažné případy diagnostikovat a „navrhovat léčení“. Akce nezůstala už omezena jen na „nevyléčitelně choré“. Pojem „bezcný život“ byl rozšířen i na ty, kteří ze zcela jiných než zdravotních důvodů neměli pro nacisty cenu. Všichni odpůrci fašistického režimu, zejména političtí, které nacisté poslali do koncentráků, měli být předvedeni těmto komisím, jež měly z lékařského hlediska o jejich dalším osudu rozhodnout. Lékaři jezdili od jednoho tábora k druhému, bydlili v nejlepších hotelích, jedli, pili, hodovali. V KdF byli štedří, výlohy nehrály roli. Mezi lékaři vynikal dr. Fritz Mennecke, ředitel léčebného ústavu v Eichbergu, který často a hodně psával ze svých „služebních cest“ manželce Evě. V jednom z prvních dopisů v listě z 19. února 1941, psaném v hotelu Bielefelder Hof, líčí, jak akci připravovali:

„Dnes ráno jsme odjeli auty do Berlína, kde se konala v přítomnosti vládního presidenta a zástupce župy dvouhodinová porada. Potom jsme odjeli s těmito pány – bylo nás 22 – do Bethelu, kde se odbyla nová porada. Velmi zajímavé!!! Zbytek dne jsme strávili tím,

že jsme si prohlédli pod vedením dr. Schorsche jednotlivé budovy ústavu přiděleného nám profesorem Heydem a panem Brackem. Pracuji společně s dr. Wischerem, šéflékařem z Waldheimu...“

V koncentračních táborech zatím začali „připravovat materiál“ pro tyto „lékařské komise“. Vězňům namlouvali, že jsou vybíráni pro transport invalidů a že budou moci v jiných táborech pracovat za snazších podmínek. Zpočátku tomu vězňové věřili a sami se na takové transporty hlásili.

Ale stačí si přečíst několik výňatků z dopisů dr. Menneckeho z jeho okružních cest, abychom viděli, jak komise „pracovaly“.

Z koncentračního tábora Sachsenhausen dne 4. dubna 1941:

„... Naše práce je velmi zajímavá. Pracuji s dr. Steinmayerem. Profesor Heyde odcestoval do Lodže. Protože sami dva máme vyšetřit přes 400 vězňů, potrvá to o něco déle...“

O tři dny později z téhož tábora:

„... Příkladám prohlídkám značný význam pro eventuální pozdější vědecké zpracování. Jsou zde výlučně těžké asociální případy v nejvyšším stadiu...“

Z koncentračního tábora Dachau dne 3. 9. 1941:

„Dnes ráno jsme odjeli dvěma auty do Dachau. Nemohli jsme ještě začít pracovat, protože nám SS-manni musejí nejdříve vyplnit záhlaví dotazníků. S prohlídkou začneme zítra. Jde jen o 2000 mužů, budou brzo hotovi; budeme je prohlížet jako na běžícím pásu. V 10 hodin jsme odjeli do Mnichova a podnikli krásný výlet ke Starnberskému jezeru...“

Z koncentračního tábora Ravensbrück dne 20. listopadu 1941:

„... práce jen letí, protože v záhlaví dotazníků jsou označeny již typy a já zapisuji jen diagnózu, hlavní symptomy atd. Doktor Sonntag mně dává údaje o jejich chování v táboře, jeden SS-scharführer přivádí pacienty dovnitř – všechno klape jako na másle. Dnes se stravuji v táboře. V poledne čočková polévka se špekem, jako moučník omelety. V 17 hodin jsme skončili, večereli jsme v kasinu, tři druhy salámů, chléb, máslo, pivo. Od 13 do 14.30 polední přestávka se zdra-

votní procházkou. S komandantem Koegelem a dr. Sonntagem jsme si prohlédli chovný dobytek ve stájích... V posteli se spí skvěle, cítím se zde výborně! Doufám, že se Ti daří stejně. Líbá a objímá Tě...”

Z koncentračního tábora Buchenwald dne 28. listopadu 1941: „... Je 7.40 hod. Vzhůru za novým veselým lovem!“

Dne 1. prosince z téhož tábora: „Ačkoli jsem ráno začal o půl hodiny později, překonal jsem rekord. Vyplnil jsem 230 dotazníků...”

Z koncentračního tábora Ravensbrück dne 12. ledna 1942: „...Je 11.40 hodin. Sláva! Skončili jsme všechny dotazníky!“ Menneckovy závěry na dotaznících vypadaly asi takto: „Líný a drzý.“ – „Prznitel rasy.“ – „Nenávidí Němce.“ – „Židovská děvka.“

Posílal své ženě dokonce i fotografie vyšetřovaných „pacientů“ a na zadní stranu zaznamenával své „lékařské diagnózy“: „Scheidhuberová Dorothea Sarah, narozená 3. 8. 1881: Psala soustavně štvavé články o církevních poměrech v Německu.“

„Stross Otto Israel, nar. 22. 9. 1900 v Praze, právník: 22730, Dachau. Nenávidí Němce. Štváč.“

„Lampl Ernst Israel, nar. 22. 9. 1887 v Brně, právník: Protiněmec-ký agitátor. Štváč.“

„Schönfeld Egon Israel, nar. 9. 4. 1890 ve Vídni, právník: 6067, v Dachau od 1938. Komunistický advokát. Člen Rudé pomoci. V roce 1927 v Rusku. Nenávidí Němce. Štváč. V táboře je drzý, domýšlivý, líný, vzpurný.“ Všichni tito pacienti skončili v plynu.

Mennecke byl po válce ještě s několika svými kolegy zatčen, vyšetřován a souzen. Z cely frankfurtského soudu napsal svému vyšetřujícímu soudci v listopadu 1946 dopis: „Když jsem měl nyní možnost v dlouhé vazbě všechno zvážit a o všem přemýšlet a když jsem získal dostatek vnitřního odstupu od oněch událostí, mám potřebu přiznat, že jsem se již v roce 1940 dověděl o pravém smyslu těchto ,plá-novaných hospodářských prací. K doznání mě také vede přesvědčení

vzniklé již v roce 1942, že všechny tyto metody nacistického vedení byly nekritické, hříšné, nelidské a kruté. Poznal jsem, že jsem se stal s tisíci německých lidí obětí nestoudného učení, v jehož správnost jsem kdysi věřil, ale jehož osudová zřůdnost a zavrženíhodnost mi ještě tři roky před zhroucením režimu otevřela oči. Nakonec mě to vše donutilo k přiznání, které je nepotlačitelnou vnitřní potřebou k očištění mého svědomí.“

I se svým kolegou dr. Schmidtem byl Mennecke odsouzen k trestu smrti, cestou milosti mu byl rozsudek změněn v doživotní žalář. V roce 1947 zemřel ve frankfurtském vězení na tuberkulózu.

Menneckovu šéfovi profesoru Wernerovi Heydemu se dlouho dařilo unikat spravedlnosti. Těsně po válce byl sice internován v Dánsku, ale když byl 25. července 1947 předáván západoněmeckým úřadům, vyskočil pryč z hlídaného nákladního auta, které jej převáželo z Würzburgu do Frankfurtu. Od té doby o něm nebylo slyšet, byl prohlášen za mrtvého a jeho vdova pobírala po „zemřelém“ slušnou penzi. Ale roku 1949 začal ve Flensburgu ve Šlesviku-Holštýnu ordinovat nový nervový lékař dr. Sawade. V listopadu 1959 v něm byl odhalen vrchní posudkář eutanázie profesor Werner Heyde. Byl zatčen a čtyři roky byl v Limburku připravován nový velký proces o eutanázii.

18. února 1964 zahájil ředitel zemského soudu v Limburku dr. Wirts přelíčení. Na lavici obžalovaných usedl však pouze jediný: dr. Hans Hefelmann, diplomovaný inženýr zemědělství.

Co se stalo s ostatními?

Friedrich Pillmann, který za nacistické vlády řídil jedno z hlavních oddělení „T 4“ a byl obviněn ze spoluúčasti na zavraždění 70 000 duševně chorých, žil po celou dobu přípravy procesu na kauční svobodě v Kolíně n. R. 12. února 1964, tedy šest dní před zahájením procesu, se zabil pádem z osmého patra.

Jen o den později byl v hessenské věznici v Butzbachu nalezen hlavní obžalovaný Werner Heyde mrtev. Oběsil se na vlastním opasku, který upevnil na ústřední topení. Západoněmečtí novináři psali,

že tyto sebevraždy nejsou náhodné, a citovali, co Heyde řekl krátce před svou smrtí: „Dojde-li k soudu, bude moje výpověď nepříjemná mnohým osobnostem a někteří z profesorů lékařských fakult přijdou o místo...“ Zdá se, že zprávy v tisku nebyly bez podkladu. Týden po zahájení procesu byla z vod kielského přístavu vylovena mrtvola šlesvicko-holštýnského zemského ministra školství Eduarda Osterloha. Patřil mezi významné osobnosti, které znaly a kryly zločineckou minulost lékařů eutanázie.

Třetí obžalovaný, Gerhard Bohne, bývalý organizační vedoucí Říšského pracovního společenství pro léčebné a ošetrovací ústavy, složil kauci a žil na svobodě. Krátce před zahájením procesu odjel do Brazílie a soudu poslal dopis, v němž žádal, aby byla jeho nepřítomnost u přelíčení omluvena, protože musel odjet na léčení.

Proces pokračoval s Hefelmannem, který byl obviněn, že jako hlavní vedoucí Říšského výboru pro vědecké podchycení dědičných a jiných těžkých chorobných sklonů prováděl organizační přípravy pro hromadné vraždy v ústavech eutanázie a zavinil smrt 70 000 dospělých a 3000 dětí. Hefelmann doznal, že účelem usmrcování z milosti bylo hlavně zmírnit zásobovací potíže likvidací darmožroutů³ a uvolnit v léčebných ústavech lůžka pro zraněné vojáky. Předseda soudu dal promítnout v soudní síni Hitlerův dosud nezveřejněný výnos z 21. srpna 1939 včetně komentářů. Účastníci procesu mohli vidět texty a podpisy dr. Stuckarta a dr. Globka, o němž Hefelmann řekl: „Existoval také Říšský výbor k ochraně německé cti a krve, který řídil pozdější státní tajemník dr. Hans Globke. Účastnil se porad hlavních pracovníků ‚T 4‘ a radil při organizování dětské eutanázie.“

Předseda soudu se ptal, jak lékaři nemocné děti vyšetřovali. Hefelmann odpověděl: „Posudky byly vyjádřeny ve formulářích značkami plus nebo minus.“

---

³ Unnütze Fresser.